

Associació per a la
Recuperació de la
Memòria Històrica
de Mallorca

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Número 3 / Juny 2007

Sumari

• Editorial:

• Que la terra us sigui lleu, amics! p.2

• Denúncia:

• Atac feixista al Bosc de La Memòria p.5

• Tribuna oberta:

• Sobre el miedo p.5

• Els partits polítics i la Memòria Històrica.

Assignatura pendent p.3

• Benjamin i la Història des de la perspectiva de les víctimes p.6

• Reconciliació? p.7

• La novel·la històrica mallorquina i la memòria històrica:

Josep Massot i Muntaner i les infermeres de la Creu Roja assassinades a Manacor p.10

• Poema de Maria Jordà p.12

Familiars de Fernando Leal, de Madrid, i Jaume Canals, de Campanet, acompanyats de membres de l'Associació al cementiri de Palma.

Homenatge a tres víctimes, homenatge a totes les víctimes.

Per Xavier Margais

Les tasques que ha assumit el col·lectiu de la Memòria Històrica a les Illes, són diverses i variades i van des de la recerca dels desapareguts, al lloc on estan enterrades les víctimes, passant pel coneixement de les vicissituds que van viure, pels llocs on van estar segrestades fins a descobrir els noms dels qui foren executors de les malifetes i qui fou qui

donà les ordres. En una paraula: la investigació de totes les facetes que va tenir la repressió arran del cop d'estat de juliol del 1936.

En aquest context una de les feines principals consisteix en inventariar el lloc on es troben les restes de les víctimes i comunicar-ho als descendents, si aquests ho sol·liciten al col·lectiu. Però sovint la simple comunicació d'on es troben les

Passa a la pàgina 9 →

Editorial

Que la terra us sigui lleu, amics!

Els darrers dies del mes de maig ens han deixat definitivament Josep Pons i Eduard Pons.

Mentre ells emprenien el darrer viatge, els ciutadans de les Illes i de la resta de l'estat Espanyol vivíem un procés electoral, que quan s'escriu aquest editorial a 31 de març, no sabem en quines mans deixarà les institucions que ens representen a tots els ciutadans de Balears.

D'ençà que començarem a fer feina a l'Associació hem perdut també a: Maria Jordà, Martina Serra, Jeanne Marquès, Gabriel Rosselló, Helios Cabello, Joan Nebot.

Estam acostumats a viure canvis polítics a llarg termi-

ni. Visquérem 40 anys de dictadura i repressió. I ja n'hem passat més de 30 de democràcia i canvis polítics cada quatre anys.

Mirant el sofriment dels nostres morts estimats podríem incórrer en la temptació de dir que tot ha anat canviant, a vegades molt aviat, per tal de que res no canviï. Però dir això, seria faltar al respecte que cada un d'ells ens mereixen.

I per respecte a ells, seguirem reclamant a les institucions estiguin en mans de qui estiguin, que facin Justícia, que reconeixin els drets de les víctimes. I no deixarem que la nostra gent i la seva memòria, que es la nostra, sigui moneda de

canvi, ni tampoc que caigui en l'oblit.

No serem oportuns quan als polítics els convengui i inoportuns quan no formam part dels seus balanços positius. Serem sempre el que som, els agradi o no als qui governin i no combregarem amb rodes de carro.

I en nom dels que ja no hi són denunciarem els trets antidemocràtics d'aquesta democràcia per la que molts dels nostres moriren.

Homes i dones que ens heu ajudat a reconstruir la nostra història, resistents al silenci imposat. Sou i sereu exemple de dignitat, generositat i valentia. Companys lluitadors que ja no hi sou, que la terra us sigui lleu. ■

Crèdits:

Han col·laborat a aquest número:

Baltasar Moyà, Biel Noguera, Leni Jordà, Marçal Isern, Maria Antònia Oliver, Miquel Lopez Crespí, Xavier Margais, Xavier Riera

Disseny i maquetació: Blas Guevara

Coordinació: Joan Vallespir

Temps de la Memòria és el butlletí trimestral de l'ARMHM. La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres:

tempsdelamemoria@gmail.com

www.memoriadelesilles.org

AGENDA DELS PRÒXIMS ACTES DE L'ARMHM.

Sopar de Germanor

Motiu: Passar una bona estona junts

Dia: Dissabte 30 de juny a partir de les 21 h.

Lloc: Local de l'Associació (a l'antic casal de la Cooperativa La Nueva Vida) a Lluçmajor al carrer de Sant Joan núm. 7 (s'han de pujar uns 10 escalons).

Menú: Cada un durà el menjar i beguda que vulgui i ho posarem en comú. Cada un durà el seu plat, coberts i tassó. L'Associació posarà uns dipòsits amb gel per tenir la beguda en fresc i els tovallons.

Vos hi esperam a tots els que pugueu venir!

Més informació:

tempsdelamemoria@gmail.com

Tel. 625 45 45 00

Els partits polítics i la Memòria Històrica. Assignatura pendent.

Per Marçal Isern, membre de l'ARMHM

No hi ha dubte, la Recuperació de la Memòria Històrica, (a partir d'ara RMH) està de moda, amb tots els perills i efectes secundaris que les modes, siguin les que siguin, tenen. A pesar de que només fa cinc o sis anys que hem començat a sentir a parlar d'aquest fenomen, per anomenar-lo de qualque manera, aquest procés recuperador es quasi tan vell com la nostra democràcia. Els orígens de la RMH es perden en la nit d'aquell tros del nostre passat recent, anomenat la Transició. Perquè encara que sembli mentida, la RMH no només es pot limitar a una història d'ossos i foses comunes. Encara que a molts els hi agradi veure-ho així.

I si tenim present això, tindrè clar que també estam parlant de recuperar una part de la història política i dels partits polítics de l'estat espanyol. I d'això va aquest article, de polítiques i de polítics. Però comencem, com se sol dir, pel principi.

El novembre de 1975, el General Francisco Franco Bahamonde, dictador "Por la gracia de Dios" moria al llit després d'una agonia que és va allargar durant dies. Com s'esperava, el règim dictatorial que en teoria havia de sobreviure a la mort del seu creador, també agonitzava a n'aquell llit d'hospital. Els afins al poder, ploraven la mort del seu guia. Els que fins aquell dia havien esperat aquell moment: els ciutadans, els represaliats, els sindicats i els partits polítics clandestins, celebraven sense gaire eufòria el

que tots esperaven fos la fi del malson de la dictadura Franquista.

Però la llibertat hagué d'esperar encara un parell d'anys. L'any 1977, es legalitzaven els partits polítics, prohibits pel General Franco el 1936, i es celebraven eleccions generals, les primeres eleccions democràtiques des de febrer de 1936. L'any 1978, s'aprojava una constitució, que obria les portes al canvi cap a la democràcia, i que posava els fonaments de l'actual monarquia parlamentària, i que tingué entre els seus redactors a un ex ministre de la dictadura, que a més tenia les mans tacades de sang.

Espanya era una República l'any 1936, fou una dictadura durant 40 anys, i ara, el que fou cap d'estat provisional d'una dictadura assassina, el Rei Juan Carles I (que a més va jurar "los principios fundamentales del Movimiento (Salvador de España), era triat de manera poc democràtica cap d'estat de la naixent democràcia.

Podem afirmar que la RMH no entrava dins els plans de cap dels partits polítics d'aquell moment, i podem afirmar que per a determinats partits polítics el record de la II República i la guerra civil era un record incòmode i molest. Però tot i així, els ciutadans van començar a fer preguntes, volien saber on eren els seus familiars, volien saber que va passar amb els milers de desapareguts de la guerra civil, amb els assassinats i amb els presos republicans. Però l'esquerra no estava per la feina. I la

dreta? La dreta espanyola, dins aquest clima d'oberturisme soci/polític és va radicalitzar, i foren constants les peticions d'un nou "18 de julio" o la tornada al règim Franquista.

Les famílies, que durant 40 anys havien romàs en silenci, es van començar a adreçar a les seus dels partits progressistes per demanar pels seus familiars, que en molts de casos tenien militància política definida. Però l'esquerra no estava per la feina.

La dreta i certs sectors de l'exèrcit veien en aquelles inquie-

'L'any 1977, es legalitzaven els partits polítics, prohibits pel General Franco el 1936, i es celebraven eleccions generals, les primeres eleccions democràtiques des de febrer de 1936.'

tuds personals un perill. El perill de que sortissin a la llum els milers de casos de desaparicions forçades, assassinats i violacions del drets humans comesos pels feixistes durant la guerra civil i la dictadura. I finalment, el 23 de febrer de 1981, la dreta

El coronel Tejero a les Corts espanyoles

i els militars és van posar al capdavant d'un altre "pronunciamento", que va fracassar. Però el mal estava fet. Totes aquelles persones que havien començat a alçar la veu per demanar justícia per els seus morts van tornar a acotar el cap, esperant temps millors, però sense renunciar a saber la veritat.

'el 23 de febrer de 1981, la dreta i els militars és van posar al capdavant d'un altre "pronunciamento", que va fracassar. Però el mal estava fet.'

L'any 1982, el PSOE, un partit llargament represaliat va guanyar les eleccions generals. Moltes famílies esperaven que amb el triomf socialista, s'obriria la porta a la RMH però no fou així. El Govern Central, això sí, és va dedicar a donar subvencions, retornar de manera poc clara patrimoni i a concedir indemnitzacions a les persones que podien demostrar haver passat per les presons Franquistes. Esperant que amb un incentiu econòmic callessin les veus més díscles. La decepció fou gran, i moltes persones es van sentir traïdes i decebudes per aquells partits pels que van morir els seus esser estimats. I el silenci, és va tornar a fer. Un silenci de gairebé 30 anys.

I arribam al 2000. A les portes del nou mil·lenni, sorgia amb força l'assignatura pendent: la RMH. Aquell any es van començar a exhumar les primeres fosses comunes de la repressió feixista. La RMH era notícia de portada als mitjans de comunicació. Com he dit, la RMH esta de moda.

I a Mallorca, què passa a Mallorca amb la RMH?. La situació a les illes i a Mallorca en concret, no era i no és força diferent

que a la resta de l'estat. I en alguns casos els intents de portar aquest moviment social a debat públic, ha acabat amb espectacles molt lamentables. Si haguéssim de posar una paraula que definís la relació dels partits polítics i la RMH, seria el desencontre.

Ja he comentat que la memòria i el record de la República i la guerra civil és per a molts polítics un assumpte incòmode. I és per això que crec que no es fan les passes en la direcció adequada per donar solució als problemes de la RMH. Si tenim en compte que, a dia d'avui, els partits polítics d'esquerra no han estat capaços de posar-se d'acord, per exemple, per fer un homenatge unitari a la figura d'Emili Darder, el darrer batle Republicà de Ciutat de Mallorca, serem capaços d'entendre la complexitat del problema.

La RMH ha de ser, en primer lloc, una iniciativa que surti de la societat civil. El poble, els ciutadans han de ser el motor de la RMH, els promotors a nivell estatal d'aquest procés. Els partits polítics, que és diuen a si mateixos demòcrates, han de recollir el testimoni de la societat i legislar per tal que les ànsies de justícia, de reparació moral i jurídica de les víctimes de la repressió franquista, sia una realitat. No hem de menester més condemnes, unitàries o no, del cop d'estat del 18 de juliol i el règim franquista. No hem menester una reparació simbòlica de totes aquelles víctimes innocents. No volem declaracions d'il·legimitat que no anul·len res, i molt manco els efectes jurídics d'unes sentències il·legals. No volem que el Govern ens digui que tots ells eren innocents, això ja ho sabem. No volem que les víctimes hagin de justificar la seva innocència, no volem en defini-

tiva que ens donin llargues m'entres els anys passen i els testimonis de la barbàrie desapareixen. No volem més duplicació d'iniciatives de MH.

Tots els partits s'han de seure al voltant d'una taula, juntament amb les associacions i col·lectius de MH de les illes, i posar-se d'acord per tal d'ajuntar esforços i posar els fonaments del futur Memorial Democràtic de les Illes Balears. I no volem en definitiva, més bones intencions. Com es sol dir l'infern n'està ple de bones intencions.

Volem que els partits polítics, els demòcrates, actuïn per posar punt i final a una injustícia que fa massa anys que dura. Volem que els partits polítics anomenin les coses pel seu nom. Volem JUSTÍCIA, no volem paperets i declaracions de bones intencions. Volem que el futur Memorial Democràtic de les Illes Balears, sia una realitat institucional, amb els noms i cognoms de totes les víctimes. Volem que les institucions estatals, autonòmiques i municipals tinguin en compte la MH, i que és doni satisfacció als protocols, que en matèria de Drets Humans, te signats el Govern Central. Volem que és sàpiga la veritat, els noms dels botxins, les xifres reals de la repressió. Saber que va passar aquell calorós estiu del 36.

Pot ser és demanar massa, però no estem sols parlant de política, també parlem de persones, d'essers humans que ho donaren tot per defensar la democràcia, la llibertat i la justícia, i que han estat víctimes durant la guerra, la dictadura i la transició. I el que és més incomprendible, han estat víctimes de la democràcia i en això els partits polítics, en tenen molta responsabilitat. Els hi agradi o no. ■

Denúncia!

Atac feixista al Bosc de La Memòria.

La nit del 27 al 28 d'abril es va produir un nou atac feixista al Bosc de la Memòria, aquesta vegada els autors de la barbàrie deixaren la seva signatura.

En senyal de rebuix, es produí una concentració pacífica de més de cent persones el dia 6 de maig convocades per l'Associació Memòria de Mallorca.

Volem manifestar que el temps de la impunitat ha passat. És intolerable que a un estat democràtic s'insulti als homes i dones que moriren per defensar els principis i valors democràtics.

Per això, demanam a tots els partits polítics i a las institucions públiques que condemnin els atacs feixistes, investiguin els fets i posin els mitjans necessaris per a la protecció del Bosc de la Memòria.

Tribuna oberta:

Sobre el miedo.

Per Baltasar Moyà Sampol

31 de mayo del 2.007

Muy Sres. Míos:

Ayer contactó conmigo telefónicamente Joan Vallespir, coordinador de la revista que ustedes editan, comentándome si podía realizar un escrito a mi libre elección sobre algún tema referente a los desaparecidos para su publicación en dicha revista.

La verdad es que no esperaba en absoluto la solicitud que me ha hecho el Sr. Vallespir pero le he respondido que lo haría. A partir del momento de la misma me he puesto a pensar que tema o que circunstancias se dieron en mi familia que yo pudiera exponer y lo único que se me ha ocurrido es lo que a continuación paso a detallar:

Mi abuelo, Baltasar Moyá Bauzá, fue uno de los represaliados por el franquismo durante la guerra civil española y todavía oficialmente está como desaparecido.

Sobre la desaparición de mi abuelo, sintiéndolo mucho, no sé absolutamente nada y en consecuencia no puedo escribir sobre lo que no sé, pero si puedo escribir, y mucho, sobre lo que si sé, que es un tema del que no se habla.

1º.- Mi abuela, Catalina Moll Sancho, que falleció a la edad de 87 años, nunca quiso hablar de lo que le había acontecido a mi abuelo por una simple razón: **MIEDO**.

2º.- Mi padre, José Moyá Moll, fallecido en julio del 2.001, jamás habló conmigo de las circunstancias de la desaparición del abuelo por la misma razón que mi abuela: **MIEDO**. Se ha de tener en cuenta que ambos convivieron en el pueblo de Capdepera con los que se llevaron a mi abuelo.

3º.- Como comprenderéis yo no soy la excepción familiar, y he tenido **MIEDO**, hasta tal punto que, cuando el intento del golpe de Estado, le dije a mi esposa que en el caso de que prosperara, se fuera al extranjero sin mí y que yo ya me las apañaría.

Como podréis ver somos ya tres generaciones las que padecemos la misma enfermedad. Al parecer ya es genética. Únicamente los que hemos vivido con estas circunstancias somos capaces de intentar entender, comprender y en lo posible ayudar a las personas que se encuentran en circunstancias parecidas.

Solo le pido a la vida una cosa, que es la siguiente: el que haya educado a nuestra hija para que no conozca esta palabra que tanto sentimiento de odio, rabia e impotencia me da, que es la palabra **MIEDO**. ■

Espai de participació per a tots els socis
[tempsdelamemoria@gmail.com]

BENJAMIN I LA HISTÒRIA DES DE LA PERSPECTIVA DE LES VÍCTIMES (II)

Xavier Riera Ramis, treballador de l'ensenyament i lector de filosofia amb llicència de la UIB

Jorge Semprún, supervivent del camp de concentració de Buchenwald, en el seu preciós i complex llibre *La escritura o la vida*, conta com va decidir-se finalment a escriure sobre la seva experiència de presoner en els camps de concentració nazis. Durant el període de la seva vida que es dedicava a la lluita antifranquista venia des de França, on romania exiliat, a Espanya, per ajudar a articular els grups de resistència, allotjant-se a casa de persones afins. En una de les seves estades va residir a un pis on hi vivia un altre supervivent dels camps, que sovint explicava històries de la seva època de captivitat, i va comprovar com li era de complicat exposar la seva experiència. Com si no en sabés. Tal vegada no era una qüestió de saber-ne o no saber-ne, sinó de poder o no poder ar-

L'ingredient de la narració, en canvi, és "la vida humana", treballada de forma artesanal de manera que elabora "les matèries primeres de l'experiència, la pròpia i la d'altri, de forma sòlida, útil i única"

ticular una vivència com aquella. El mateix títol del llibre de Semprún expressa sintèticament, però de manera aclaparadora al temps, la disjuntiva amb què es trobà després de l'alliberament. El record es feia insuportable i va haver d'escollir entre la vida o l'escriptura del record. Primo Levi, jueu italià a Auschwitz, visqué la pitjor de les experiències concentracionàries (Semprún era un pres polític al cap i a la fi, mentre que Levi, tot i haver pres consciència de la seva identitat jueva als camps, era, per a aquella ideologia desmesurada, un *infrahome* destinat a l'extermini). A *Si això és un home* parla sobre experiències semblants: la pesantor del record, que fa gairebé inhabitable la vida, i també les reticències d'una societat, esgotada pel sofriments de la guerra, a escoltar testimonis de patiment.

Walter Benjamin, d'una manera extemporània, ja que no va tenir l'oportunitat de fer-ho coincident amb els fets en la mesura que la seva vida va ser truncada per la mateixa irracionalitat històrica, havia plantejat ja una sèrie de qüestions molt pertinents sobre la qüestió de la narració que podem fer extensiva a la narració de les experiències de patiment i la seva relació amb la memòria, la història i les víctimes. Ho fa a un assaig escrit l'any 1936, *El narrador*, en el

qual contraposa la narració amb la informació. Per Benjamin, que està anunciant una manera d'articular-se la cultura que serà la pròpia de la nostra època, la informació està sotmesa a la immediatesa, i, per tant, a la caducitat, a la vegada que pren una distància en relació als fets que traeix la vivència dels subjectes, els éssers humans concrets. L'ingredient de la narració, en canvi, és "la vida humana", treballada de forma artesanal de manera que elabora "les matèries primeres de l'experiència, la pròpia i la d'altri, de forma sòlida, útil i única". Com podem vertebrar això amb la qüestió de la perspectiva de les víctimes sobre la història?

Precisament, la manera com s'ha anat configurant el relat històric, i també el relat polític i jurídic, és el del discurs de la pretesa objectivitat que s'assoleix en el tractament de la informació. Fins i tot la comunicació entre els éssers humans resta sotmesa a les estratègies d'intercanvi d'informació. Aquesta informació es genera de forma molt distinta a la de la vivència narrada: la seva matèria són els fets (enfrent a les experiències dels homes i dones), que a més es presenten i es representen sota la forma d'una única interpretació possible (però paradoxalment manipulable), representació feta de forma dúctil (enfrent a la solidesa de la narració), inútil (esdevé un mer coneixement per ser acumulat, enfrent a la

‘cal reprendre aquests elements de la narració que s’estan extingint per tal de fer present en el relat històric el record d’unes determinades experiències que van quedar desterrades.’

utilitat de la narració per dotar de sentit a una experiència) i intercanviable i substituïble en qualsevol moment per qualsevol altra informació, més nova, és a dir, absolutament accessòria (enfront al caràcter únic de la narració). Aquestes característiques fan impossible que determinats elements imprescindibles per tal de construir un

relat veritable que reculli l’experiència de les víctimes puguin trobar el seu lloc en els discursos oficials. Per tant, el que cal és reprendre aquests elements de la narració que s’estan extingint per tal de fer present en el relat històric el record d’unes determinades experiències que van quedar desterrades.

En el cas de la memòria històrica, de la nostra memòria, s’hi afegiren tota una sèrie d’elements silenciadors que encara van agreujar més la situació. Les experiències de les víctimes i dels represaliats de la guerra civil trobaren, a més de la dificultat de la substitució de la narració per la informació

com a forma de transmissió, la institucionalització d’un discurs exageradament construït des del poder vencedor (il·legítimament) i l’ensordiment de tota una societat que es va anar tornant amnèsica, cosa que accentuà el procés.

D’aquí la necessitat de la tasca engegada des de diferents perspectives per les associacions per a la recuperació de la memòria històrica. Tan sols així pugui tal vegada sorgir una memòria, i, per tant, una història i un present, en alguna mesura veritable. Perquè l’únic criteri de veritat d’un determinat discurs és fer justícia a l’experiència del testimoni que no ho ha pogut ser. ■

RECONCILIACIÓ?

Per Biel Noguera, Joan Vallespir i Maria Antònia Oliver

Aquest article ha estat elaborat a sis mans per tres activistes de Memòria de Mallorca. La imatge que acompanya aquestes paraules és l’aportació que ha fet en Biel. Na Maria Antònia i en Joan també han investigat al voltant de la interrogació que acompanya a la paraula reconciliació (que està escrita a la bena que du la persona caiguda de la imatge). Pot ser un dia, tots tres signin un article que es tituli senzillament reconciliació o la paraula que els sembli adient per parlar d’un estat d’harmonia.

Són tres persones que treballen en la mesura que cada un pot en la recuperació de la memòria històrica. Cosa que a vegades fan junts, en diversos actes per escoltar a les víctimes i acompanyar-les en el que necessiten i desitgen fer. Això ha fet que es respectin profundament i que puguin dir que són amics.

No estan sols, són moltes les persones que treballen de debò en aquestes tasques de la memòria, i sols volen ser un exemple més.

En Joan, jugant a fer d’intel·lectual, començà la recerca de la reconciliació pel seu significat etimològic, es a dir agafà el diccionari de l’Institut d’Estudis Catalans i trobà que **reconciliació** és l’acció de reconciliar o reconciliar-se. Fins aquí el diccionari no aportava gran cosa. Però a devora trobà **reconciliar**, que vol dir en

primer lloc *fer tornar a ésser amic, o estar en harmonia, conciliar de nou*. En segon lloc, *Tornar-lo a l’estat de gracia*, I en tercer, *Restituir (algú) al gremi de l’Església (s’entén que catòlica)*.

Havia topat amb l’església. I la santa mare no l’ajudava massa a això de reconciliar. Francament, en època de canonització dels religiosos del bàndol rebel assassinats pels republicans, mentre que els religiosos que foren assassinats pels feixistes resten en l’oblit, no sembla un gest molt reconciliador de l’església i el seu pontífex respecte a si mateixos.

Tal vegada és que l’església Catòlica no està preparada per aportar fórmules a la societat civil. I menys quan un arquebisbe, Fernando Sebastián Aguilar, recomana als fidels votar a partits “fielels a la doctrina social de la Iglesia” com per exemple “Falange española” a les eleccions municipals i autonòmiques del maig 2007.

Gràcies a Déu, la campanya electoral ja haurà acabat quan aquest escrit surti i el que hagi de ser haurà estat.

És veritat que aquests mesos han estat molt formatius pels membres de memòria de Mallorca, tot i que no han afavorit un estat de pau interior.

Na Maria Antònia com a neta de desaparegut s’ha hagut de menjar amb patates un menú molt nutritiu i variat. Amb plats tan exquisits com la restauració i

reinstal·lació de la cruz de los caídos per part de Catalina Cirer, batllessa de Palma. La proposta de Pere Rotger, batle d'Inca, acceptada per unanimitat al seu consistori de fer un monument a totes les víctimes de la guerra civil a la plaça Antoni Mateu d'Inca, mentre el mateix consistori continua sense reconèixer a les víctimes republicanes. L'ajornament a més d'un ajuntament d'esquerres dels actes d'homenatge i reconeixement a les víctimes democràtiques per no "perjudicar electoralment" als partits que governaven. La negativa per part de la majoria del PP del Parlament de les Illes Balears a reconèixer l'existència de les víctimes republicanes, precisament en nom de la reconciliació. Mentre el president Matas, fill i net de represaliats, peregrinava religiosament a Roma per assistir a la canonització d'una nova santa del bàndol dels col·listes.

‘És veritat que aquests mesos han estat molt formatius pels membres de memòria de Mallorca, tot i que no han a favorit un estat de pau interior.’

A na Maria Antònia li està costant molt fer aquest article, l'obliga a mirar molt endins i a submergir-se dins un procés nou per ella. Fins ara ho mirava com a receptora de les històries que des de petita li havien contat, era el seu comès. Adonar-se del dolor dels demés era la tasca que havia acceptat voluntàriament i de bon grat. I deixava els seus propis sentiments a fora.

Demanar-se què significa, no la reconciliació en abstracte i en general, sinó la reconciliació per a ella mateixa, la fa experimentar amb força el seu propi dolor. Però no ja sols pel que va passar ahir, sinó pel que està passant

‘què és reconciliació? I no hi ha un QUÈ sense un QUI, qui es vol reconciliar? No serà que tal vegada des dels estaments polítics es vol exigir a les víctimes que callin en nom d'una suposada reconciliació?’

avui. Per la negació per part de la democràcia dels drets de les víctimes. Pels 25 anys de silenci que pactaren els partits de la transició i que encara perduren. Per aquells que perdonaren en nom de les víctimes sense tenir cap dret a fer-ho. Per aquells que condemnaren i condemnaren a les víctimes al silenci i a l'oblit en nom d'una falsa reconciliació.

Son sentiments que ha de canalitzar. No ha tingut un procés per poder-los treure fora i voldria sentir el que diu el diccionari sobre la reconciliació respecte a si mateixa. Voldria tornar a l'estat de gràcia o estar en harmonia.

Pensa en la seva mare, en la seva tieta, en el seu padrí i en totes i tots els amics que li han contat les seves històries sobre el que varen patir. Sap que encara pateixen i que les ferides estan ben obertes. Que no han tingut mai comissions de investigació i que encara ningú els ha demanat perdó.

Vol ser sincera sobretot amb ella mateixa. Pensa que parlar de reconciliació sense veritat i justícia és disfressar la realitat. I això és el que estan fent molts dels que avui es defineixen com a demòcrates. Uns manipulants, tergiversant la història o minimitzant els fets. Altres per por de perdre vots, fent lleis insuficients o prometent ajudes que mai no arriben.

I clar... la pregunta que els ve a tots al cap és, què és reconciliació? I no hi ha un QUÈ sense un QUI, qui es vol reconciliar? No serà que tal vegada des dels estaments polítics es vol exigir a les víctimes que callin en nom d'una suposada reconciliació?

I na Maria Antònia i en Joan se n'adonen que quan en Biel ha cercat una imatge de reconciliació, el seu pinzell ha estat lliure per trobar i qüestionar les formes. Mentre que ells pretenien treure d'una paraula gastada a força de servir a interessos il·legítims, un nou significat que no pot oferir. Hauran de treballar per trobar aquesta paraula nova que les víctimes puguin acceptar sense haver d'amagar sota la terra la veritat de les seves vides i les vides i morts dels seus estimats.

En Biel, en Joan i na Maria Antònia saben que cal seguir treballant i tenen la ferma convicció que ho fan per una causa justa. Cada dia es troben amb persones que els conten històries i comparteixen sentiments nous i se n'adonen que per arribar a un estat d'harmonia (que serà la verdadera reconciliació) cal seguir un procés i que aquest només acaba de començar. ■

‘Reconciliació?’ de l'artista Biel Noguera

Homenatge a tres víctimes, homenatge a totes les víctimes.

← Ve de la pàgina 1

restes de les víctimes no és suficient, perquè el dolor dels familiars que han hagut de sofrir en silenci durant més de setanta anys encara és insuportable, llavors és indicatiu per tal d'alleugerir aquest dolor i de retornar la dignitat de l'ésser estimat i assassinat pels colpistes fer una cerimònia d'homenatge juntament amb altres companys.

Així, aquests mes d'abril hem assistit a dues emocionants cerimònies en les que s'han homenajat tres d'entre els milers de víctimes. Es tracta del ciutadellenc, Josep Pons Sintes, de Fernando Leal Crespo i de Jaume Canals Payeres, assassinats per pistolers feixistes el 1936, els dos primers dins el terme municipal de Bunyola i el darrer al camí de s'Indioteria. En tots tres casos foren familiars, més exactament nét i nètes, els qui es posaren en contacte amb la Memòria Històrica i demanaren noves sobre els seus padorns.

Des de fa un temps, la comissió cívica de la Memòria Històrica a Bunyola, recorda la proclamació de la II República ocorreguda el 14 d'abril de 1931 i commemora i homenatja els republicans assassinats dins el terme municipal i enterrats a la fossa comuna del cementiri. De mane-

ra que enguany la commemoració s'ha vist enriquida per la presència de familiars de Josep Pons Sintes, que han vingut des de Ciutadella expressament per assistir a la cerimònia. Tres generacions de descendents, filla, néts, reneta, més altra família política, van participar al cementiri de l'acte que va ocórrer sota una intensa pluja que en res va mitigar l'alt grau d'emoció que van viure els allà assistents.

De professió picapedrer, en Josep Pons, nascut a Ciutadella de Menorca, s'havia casat amb na Margalida Allès, amb qui va tenir tres filles i es trobava a Mallorca juntament amb dos companys, també ciutadellencs i que eren germans, un dels quals havia estat ferit en una manifestació. En produir-se el cop d'estat, tots tres foren detinguts i empresonats. El 12 de novembre de 1936 foren trobats tres cadàvers al torrent de ca na Cili: tres persones de sexe masculí que eren desconegudes a Bunyola. D'acord amb unes declaracions efectuades per uns menorquins residents a Mallorca, el 1937 ja se sabia

que un dels tres cadàvers pertanyia a la persona de Josep Pons Sintes i en hipòtesi els altres dos cadàvers podria tractar-se dels altres dos ciutadellencs residents circumstancialment a

Filla i net de Josep Pons (fons esquerra) a l'homenatge de Bunyola

Mallorca, els germans Sebastià i Bartomeu Carretero Gornés.

La família de Josep Pons no tenia coneixement d'on era enterrat aquest familiar i una demanda feta per una néta seva, via email, a la nostra llista, va ajudar a saber que d'acord amb la documentació existent el cos d'aquest menorquí es trobava a la fossa comuna del cementiri de Bunyola.

De manera semblant, la néta de l'inspector de primera ensenyança en temps de Primo de Rivera i de la República, Fernando Leal Crespo, va dirigir-se per email a la llista del col·lectiu, demanant informació sobre el lloc on reposen les restes del seu padrí, que fou assassinat al camí de Raixa, dins el terme municipal de Bunyola, juntament amb altres dos republicans. Aquella nit, la del 26 al 27 d'agost de 1936, assassinaren també el mestre Jaume Canals Payeres amb qui Fernando Leal havia compartit curolles relacionades amb el món de la pedagogia.

En Fernando Leal estava afiliat a Esquerra Republicana Balear i hi dirigia el secretariat d'ensenyament. S'havia casat amb na Catalina Palmer i tenien quatre fills, dos nins i dues nines. El setembre del 1936, ella va poder partir acompanyada de la seva

Participants a l'homenatge a Leal i Canals a la fossa comuna del cementiri de Palma.

mare i dels quatre fills cap a Marsella, per dirigir-se posteriorment a Barcelona. Allà van estar fins que la ciutat fou ocupada per les tropes feixistes i els Leal-Palmer es dirigiren llavors juntament amb altres centenars de milers de republicans a l'exili, primer França, després Veneçuela.

En Jaume Canals Payeres, era un jove mestre natural de Campanet, que com hem dit anteriorment havia teixit una bona amistat amb en Fernando Leal. Plegats van intentar l'impossible: fugir dels odis elaborats per la re-

acció. S'amagaren a diversos llocs de l'illa, per s'Arenal, per Pina, per les muntanyes de vora Lluc. Sembla que foren falangistes de s'Arenal qui els trobaren a la possessió de Coma Freda. Res de bo els esperà després: foren torturats sense pietat i assassinats durant la mateixa nit.

El diumenge 29 d'abril d'enguany, al cementeri de Palma, es trobaren familiars de les dues famílies, la de Fernando Leal i de Jaume Canals, amb l'objectiu de retre homenatge als seus i també als republicans que descansen a

la fossa comuna. L'Associació va ornar l'espai amb un ram de flors amb els colors de la bandera de la República. Es féu un emotiu minut de silenci en la memòria dels homenatjats i els membres de les dues famílies van poder parlar emocionats dels seus. Van intercanviar adreces, telèfons, etc. van obrir ponts de futur.

Finalment, la tasca dels membres de la Memòria Històrica es va veure recompensada perquè cada pic que es dignifica una víctima, totes les víctimes són dignificades. ■

La novel·la històrica mallorquina i la memòria històrica: *Josep Massot i Muntaner i les infermeres de la Creu Roja assassinades a Manacor (1936) (I)*

Per Miquel López Crespí, *escriptor*

Si haguéssim de fer una història exhaustiva de l'origen i gènesi de les novel·les que he publicat referents a la guerra civil (*Estiu de foc*, Columna Edicions 1997; *L'Amagatall*, Col·lecció Tià de Sa real 1999; *Núria i la glòria dels vençuts*, Pagès Editors 2000...), a més de les que encara resten inèdites (*Un tango de Gardel en el gramòfon*, *L'al·lota de la bandera roja*; *Nissaga de sang*, etc., etc.) ens hauríem de remuntar a finals dels anys cinquanta i començaments dels seixanta. M'explicaré. La guerra, la lluita per la llibertat, l'antifeixisme, són qüestions que m'han interessat des de sempre. A començaments del seixanta jo cursava quart de batxillerat en el Col·legi Lluís Vives de Ciutat, just acabat d'arribar de

sa Pobla (el pare volia muntar un taller de pintura a Palma i per això deixàrem el poble per aquestes dates). A casa meva jo ja havia sentit parlar molt de la guerra (el pare i l'oncle havien lluitat en defensa de la República; conegueren Miguel Hernández, Modesto, Galán, la majoria de dirigents anarcosindicalistes, comunistes i socialistes que en aquells moments eren al capdavant de la lluita contra el nazifeixisme). Però de

llibres referents a la guerra no n'hi havia gaires (si exceptuam els "oficials", els panegírics de la "cruzada"). I un al·lot de catorze anys tampoc no disposa de gaire diners per a aquest tipus de despeses tan "luxoses". Molt manco hi havia res referent al mític desembarcament republicà de 1936 en el Port de Manacor. Però jo ja estava a l'aguait de qualsevol llibre (malgrat que fos franquista) que em pogués aportar un mínim d'elements d'anàlisi dels fets de la guerra.

Cursaven el quart de batxiller en el Lluís Vives alguns fills de vencedors (fills de militars, buròcrates dels sindicats verticals, falangistes o, qui sap, dels mateixos escamots d'extermini antimarxistes i anticatalanistes). Aquests companys de classe, per a obtenir unes pessetes s'havien especialitzat a saquejar les biblioteques i golfes de la família. Pispaven llibres i revistes dels anys quaranta als progenitors. Al matí, moments abans d'entrar a classe, en la porta del col·legi, d'amagats dels professors, s'establien uns petits "encants" per a iniciats. Supòs que si ens veia algun professor es devia pensar que intercanviàvem segells, tebeos ... No li donaven gens d'importància a tot aquell sarau de joves. Aquests companys compareixien amb munts de revistes de la Segona Guerra Mundial (un altre dels temes que m'apassionava i apassiona encara!), publicacions pornogràfiques italianes o franceses, algun llibre curiós (curiós per a qui s'interessàs per la guerra, evidentment!). Les

Portada del llibre de Miquel Lopez Crespí

Dues de les infermeres assassinades a Manacor

publicacions més abundoses eren *Mundo* i la nazi *Signal*. Jo comprava tot el material que podia (exceptuant la pornografia dels vencedors!) amb les pessetes que cada setmana em donaven els pares per a anar al cine (i sovint gastava fins i tot els diners de l'entrepà!). La mare, a migdia, no podia imaginar-se d'on provenia la immensa gana que em posseïa i que em feia devorar tot el que em posaven pel davant!

D'aquesta manera, comprant ara tres revistes, demà quatre, vaig poder anar fent una bona col·lecció que, anys endavant, vaig enquadrar i ara formen part dels meus arxius. Ara que ho record: era ben curiós tot això de la pornografia que atresoraven, d'amagat, alguns dels vencedors. T'adonaves de la hipocresia que hi havia en el món. Tota la mentida moral, la manca d'ètica, la brutor personal d'aquesta munió d'antimarxistes. La hipocresia del vencedors! Munió de franquistes que compraven, quan anaven a Lurdes o Roma, pornografia pura i dura. Particularment, com he dit una mica més amunt, mai no em va interessar gaire aquest tipus de material, els "tresors" dels falsos beats de missa i comunió diària. Però entre altres companys de classe sí que era un "producte" molt sol·licitat. M'interessaven més les publicacions referents a la guerra civil (i a la Segona Guerra Mundial), els llibres que poguessin dur. D'aquesta manera em vaig poder fer (per un duro d'aleshores!) amb la famosa obra del feixista Francesc Ferrari Billoch (Manacor 1901-Madrid 1958) *Mallorca contra los rojos*, amb una gran quantitat de números de *Mundo*... I va ser precisament gràcies al llibre de Ferrari Billoch comprat a començaments dels anys seixanta a la porta del col·legi Lluís Vives de Ciutat que vaig poder veure (en la pàgina 41) la fotografia de les cinc infermeres republicanes. Infermeres que poc després del reembarcament de les milícies antifeixistes serien violades i afusellades pels falangistes. Aquestes dones tengueren la mala sort de no poder reembarcar amb les tropes republicanes de Bayo. Tenc el llibre que coment obert per la pàgina quaranta-u. Mentre escric aquest article veig les cinc infermeres assassinades per la reacció. Són cinc al·lotes amb posat trist (potser imaginant ja el seu trist final). La imatge de les infermeres republicanes em quedà per sempre enregistrada en la memòria. No l'he oblidada mai. Ja de jove pensava en quina havia estat la seva vida, em demanava com havien arribat a Mallorca, quins motius les impulsaren a participar, voluntàries, en l'expedició que volia alliberar Mallorca. Posteriorment (sobretot estudiant les aportacions de Josep Massot i Muntaner) vaig anar aprofundint en la història del desembarcament de Bayo i, a poc a poc, vaig anar acumulant informació no solament damunt les cinc infermeres, sinó sobre els altres volun-

taris i voluntàries que intervingueren en aquells combats. Durant dècades he parlat i consultat un munt de qüestions a supervivents (dels dos bàndols) d'aquella època. I, amb alguns dels voluntaris republicans desembarcats a Son Amer, he fet (més d'una vegada!) pam a pam ("aquí teníem un niu de metral·ladores; aquí les trinxeres; aquí caigué un amic; aquí férem retrocedir la Guàrdia Civil, els falangistes...") el recorregut pels indrets on fa més de seixanta anys, els militars de la República, els voluntaris antifeixistes del POUM, PCE, UGT, CNT, PCE, ERC i Estat Català provaren de deslliurar l'illa del feixisme.

D'aquest llibre, *Mallorca contra los rojos*, la històrica fotografia de les cinc infermeres presoneres feta moments abans de ser executades pels escamots d'assassins feixistes, era el que m'impressionà més, l'origen primigeni de les novel·les *Estiu de foc*, *L'Amagatall* i ara, més recentment, de *Núria i la glòria dels vençuts*.

‘La imatge de les infermeres republicanes em quedà per sempre enregistrada en la memòria. No l'he oblidada mai.’

Hauré d'agrair a un enemic de l'esquerra i el catalanisme, Ferrari Billoch, aquestes novel·les de la guerra? El detall de la fotografia de les infermeres que he explicat una mica més amunt és ben real. La importància del llibre (les mentides i falsificacions que vaig intuir de bon començament) és cabdal. És un dels primers volums que vaig adquirir de la meua biblioteca, aleshores en els seus inicis. A part de l'immund pamflet contra l'esquerra i la cultura catalana que comentam, Francesc Ferrari Billoch col·laborà en la reaccionària Història de la cruzada espanyola de Joaquín Arrarás. Posteriorment treballà en nombroses editorials nazifeixistes i s'anà especialitzant en la lluita contra maçons i marxistes. Va ser autor de *La masoneria al desnudo*. *Las logias desenmascaradas* (1936); *Entre marxistas y masones* (1937); *Masones. Así es la secta. Las logias de Palma e Ibiza* (1937); *La masoneria femenina* (1940) i *Los hombres del triángulo* (1940). ■

Per Leni Jordà

Maria Jordà

Estimada tia, només et contaré el primer record que tenc de tu. Jo tenia set anys, era el dia de la meva primera comunió, segons els recordatoris havia de ser “el día más feliz”, en castellà perquè en els temps que corrien no es podia ni escriure, ni parlar, la nostra llengua. Estava prohibit, com tantes al-

tres coses. Per la cara de la meva foto al recordatori, jo diria “el dia més trist”.

Vares pujar a despertar-me i a soles em dares a triar entre dos regals. Això va ser el millor i únic regal que record d'aquell dia: el fet de que em tinguessis en compte quan em deixares triar. Sempre l'he portat dins jo. Ha estat el més apreciat, el més guardat, el més estimat. Només tu ho vares fer. Tenir en compte a la nina, així va començar el camí de tenir-me en compte a mi mateixa.

Lo altre que record de tu, és que eres una dona alegre i positiva. L'enveja dels tristos. Així et vaig conèixer, i així et guard dins jo.

Al Bosc de la Memòria reposa la placa amb el nom de ton pare (i el meu padrí), i tants d'altres que moriren pels nostros ideals: per la llibertat i per la no explotació dels treballadors.

El padrí era Antoni Jordà Oliver, pinero. Si algú de vosaltres va a Pina i visita la Font, podrà veure baixant a ma dreta uns arbres gegantins, unes moreres. Les sembrà ell ja fa molts anys. En concret, abans de que l'assassinessin el març de 1937.

Aquest poema que vos present a tots, el va escriure la meva estimada tia Maria Jordà, el 28 de febrer de 2004. I aquestes paraules cap a ella i cap els que llegiu això els ha escrit na Leni Jordà, neboda de na Maria i neta d'en Toni.

Al meu germà Toni

*Toni, amb tristesa t'hem acompanyat
allà a on ara és casa teva
t'hem acompanyat familiars i amics
i es nostro desig és que descansis en pau.*

*Quan es temps ja ha passat
tot pareix que era ahir,
però si ho comptam amb anys
pareix que és un llarg camí.*

*Avui, dia dos de març de 2004
passat demà, sia cinc de 1937
tot pareix que fa uns dies
i, entre un i altre, han passat 67 anys.*

*Tampoc aquell altre Toni
va acabar dins el llit
i quanta diferència!
i tot dins es març succeït.*

*Jo, Maria, d'un filla; de l'altre, germana
sempre amb amor a tots dos
solament una pregària:
Pare d'amor, teniu-los amb vos a tots dos:
Toni Jordà Oliver
Toni Jordà Fiol*

*Sa vostra filla i germana
Maria Jordà.*

VOLEM SER TOTES LES QUE HEM DE SER...

totes les persones que creiem en els principis de Justícia, Veritat i Dignitat. Per això, apreciat company et volem convidar a fer un nou soci. Si coneixes algú que pugui estar interessat en unir-se a l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca.

Pots trobar el full de soci a: **www.memoriadelesilles.org**
i enviar-lo emplenat a l'adreça **memoriademallorca@ono.com**
També pots cridar al telèfon **625 45 45 00**